

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ТЕОРЕТИЧНІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ САМОВИХОВАННЯ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУTHEORETICAL DIRECTIONS OF PREPARATION
OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE ORGANIZATION
OF THE SELF-EDUCATION PROCESSING UNDER INCLUSIVE SPACE

Стаття присвячена одній із актуальних проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи – теоретичним напрямом організації процесу самовиховання молодших школярів в умовах інклюзивного простору. Розглядається проблема самовиховання й саморозвитку особистості, яка є актуальною не тільки для майбутнього спеціаліста, а більшою мірою для школярів, які лише роблять перші кроки в процесі пошуку відповіді на питання, як перевести особистісні досягнення на новий якісний рівень. Зокрема, висвітлюється основні напрями підготовки майбутнього вчителя як сукупність методологічних, педагогічних, методичних проблем, що визначаються та розв'язуються через залучення здобувачів освіти вищої школи до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня професійної компетентності. Розкривається сутність комплексу вмінь, необхідних учителю для організації процесу самовиховання молодших школярів в умовах інклюзивного простору: комплекс пізнавальних умінь, який передбачає організацію самоспостереження, самопізнання, самоаналізу, самодіагностики школяра з урахуванням їхніх освітніх потреб, комплекс проєктувальних умінь, який передбачає розвиток навиків проєктування цілей і завдань процесу самовиховання школярів; комплекс організаторських умінь, який передбачає обізнаність майбутніх учителів в основних аспектах об'єднання учнів початкової школи в класний колектив, в умовах упровадження засад інклюзії; комплекс комунікативних умінь, який передбачає підготовку до формування психологічно комфортних взаємин серед учнів на засадах принципу «рівний-рівному»; комплекс аналітичних умінь, який передбачає підготовку до здійснення діагностики рівня самовиховання школяра; комплекс умінь із саморегуляції, який передбачає оволодіння технологіями управляти власними емоціями, контролю над собою та розкрито їх сутність.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів, самовиховання молодших школярів, інклюзивна освіта, напрями підготовки

майбутнього вчителя, організація процесу самовиховання.

The article is devoted to one of the topical problems of preparation of future primary school teachers – theoretical directions of organizing the process of self-education of younger students in the conditions of inclusive space. The problem of self-education and self-development of the personality is considered, which is relevant not only for the future specialist, but more for the students, who are only making the first steps in the process of finding the answer to the question how to take personal achievements to a new qualitative level. In particular, the main directions of preparation of the future teacher are highlighted as a set of methodological, pedagogical, methodological problems, which are defined and solved through the involvement of the high school graduates in practical pedagogical activities aimed at increasing the level of professional competence. The essence of the complex of skills required for the teacher to organize the process of self-education of younger students in inclusive space is revealed: a complex of cognitive skills that involves the organization of self-observation, self-cognition, self-analysis, self-diagnosis of the student taking into account their educational needs, the complex of designing skills, which anticipates the process of self-education of students; a set of organizational skills, which provides for the awareness of future teachers in the basic aspects of combining elementary school students into a classroom, in the conditions of introduction of the principles of inclusion; a set of communicative skills, which involves preparing for the formation of psychologically comfortable relationships among students on the basis of the peer-to-peer principle; a complex of analytical skills, which involves preparing for the diagnosis of the level of self-education of the student; a set of skills in self-regulation, which involves mastering technologies to manage their emotions, control themselves and reveal their essence.

Key words: preparation of future teachers, self-education of younger students, inclusive education, directions of preparation of the future teacher, organization of the process of self-education.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-4>

Акімова О.М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього
менеджменту

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Кузнецова О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього
менеджменту

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Одарченко В.І.,

канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти та
освітнього менеджменту

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо нагальною постає проблема збереження та прищеплення гуманістичних цінностей, відповідно до яких будь-який індивід від народження має право на реалізацію власних потреб і запитів, реалізуючи основні засади інклюзії. Проблема

самовиховання й саморозвитку особистості в сучасних умовах є актуальною не тільки для майбутнього спеціаліста, а більшою мірою для школярів, які лише роблять перші кроки в процесі пошуку відповіді на питання, як перевести особистісні досягнення на новий якісний рівень. Саме тому майбутній учитель повинен докласти

всі зусилля для формування готовності до організації самовиховання учнів, щоб стимулювати їхнє особистісне зростання і створити траєкторію розвитку особистості на перспективу в умовах інклюзивного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічні аспекти й основні дефініції поняття «інклюзія» висвітлено в працях українських науковців: М. Васильєвої, А. Колупаєвої, О. Мартинової, О. Рассказової, О. Столяренко, В. Синьової, П. Таланчука, Є. Тарасенко, Н. Шаповала, А. Шевцова та інших.

Загальні питання соціальних, психологічних, педагогічних аспектів проблеми впровадження інклюзивних принципів у систему роботи початкової школи представлено в працях зарубіжних дослідників: Ф. Амстронга, Б. Барбера, Дж. Беллоу, М. Крозьє, Ф. Кросбі, Д. Купера, Т. Ньюмена, П. Романова, А. Ходкінсона та інших. Шляхи трансформації загальноосвітньої школи в інклюзивну досліджували С. Єфімова, Ю. Найда, Ю. Рибак; прийомам роботи вчителів в інклюзивних класах приділяли увагу дослідники: О. Таранченко, С. Литовченко, Е. Данілавичюте та інші.

Різні аспекти професійної підготовки вчителя початкової школи висвітлено в наукових дослідженнях О. Бабакиної, А. Крамаренко, О. Малярченко, Н. Павленко, О. Пометун, Г. Пономарьової, О. Савченко, Л. Тимчук, Л. Хомич та інших.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях В. Білоусової, Л. Болотіної, Б. Латишиної, В. Буряка, Д. Грішина, Я. Колдунова, А. Громцевої, Л. Рувінського, Т. Суценко, Г. Щукиної розглядаються різноманітні аспекти організації самовиховання школярів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас проблема визначення напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації процесу самовиховання в умовах інклюзивного простору не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті полягає у визначенні й аналізі змісту теоретичних напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації процесу самовиховання в умовах інклюзивного простору.

Виклад основного матеріалу. Актуальною проблемою сучасної системи вищої педагогічної освіти вартув визначити процес модернізації системи підготовки у ЗВО, який лише частково відповідає сучасним, освітнім вимогам і запитам суспільства, характеризується недостатньо високим рівнем забезпечення процесу формування готовності вчителів до педагогічної діяльності в умовах інклюзії.

Вагомого значення в особистісному становленні майбутнього педагога набуває власна загальнопедагогічна підготовка як складник усієї системи професійної підготовки [3].

Л. Хомич виділила низку чинників, що детермі-

нують процес підготовки вчителя в сучасних умовах розвитку України.

До елементів системи педагогічної освіти дослідницею зараховано організацію й управління, систему навчальних закладів, вимоги до контингенту викладачів і студентів, змісту підготовки, методів і форм роботи.

На нашу думку, окреслені елементи системи педагогічної освіти стосуються й підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації процесу самовиховання молодших школярів, адже вона відбувається в ході професійної підготовки вчителя.

Аналіз досліджень Л. Хомич дає змогу виокремити чинники, що зумовлюють пошук нових підходів до професійної підготовки майбутнього вчителя. Охарактеризуємо їх детально [7]:

– соціально-економічні, пов'язані зі змінами в суспільній свідомості й появою нових цінностей в освіті, тобто переваги саморозвитку самовиховання, самоосвіти над передачею знань, умінь і навичок; інтереси особистості мають пріоритетне значення порівняно з навчальними планами та програмами; створюються умови для постійного звеличення людини, гармонізації її відносин із природою і суспільством, державою й іншими людьми;

– практичні, що виникли внаслідок соціально-економічних перетворень у нашій країні, появи нових типів навчально-виховних закладів, окрім загальноосвітньої школи; для них потрібний новий учитель із цілісним уявленням про професійну діяльність; майбутній учитель повинен діяти самостійно, оволодіти в процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями й навичками взаємодії та спілкування; щоб підготовка вчителя відповідала сучасним вимогам, треба активізувати розроблення методологічної й теоретичної основи педагогічної освіти;

– теоретичні, зумовлені як соціально-економічними, так і практичними змінами в розвитку професійної освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування в майбутніх педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, через те більшість педагогічних закладів України в навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовує формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості й поведінки, а також сприяє розвитку індивідуальності.

Сучасні педагогічні розвідки визначають основні напрями підготовки майбутнього вчителя як сукупність методологічних, педагогічних, методичних проблем, що визначаються та розв'язуються через залучення здобувачів освіти вищої школи до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня професійної компетентності.

Теоретична підготовка до майбутньої діяльності щодо організації процесу самовиховання молодших школярів передбачає формування творчої індивідуальності педагога – від накопичення й переосмислення знань до впровадження елементів творчості в процес вирішення педагогічних завдань.

Наукові знання є необхідною, але недостатньою умовою підготовки здобувачів вищої освіти до організації самовиховання молодших школярів.

Зміст практичної готовності майбутніх учителів до організації процесу самовиховання молодших школярів в умовах інклюзії полягає в уміннях і досвіді, набутих у процесі основних видів діяльності студентів.

На нашу думку, підвищенню ефективності практичної готовності майбутніх учителів до організації процесу самовиховання молодших школярів і як одного з факторів усунення перешкод сприятиме включення основ педагогічної деонтології. Цінними для нас є дослідження М. Васильєвої, яка обґрунтувала такі підходи педагогічної деонтології [1]:

1. Аксиологічний підхід. Передбачає засвоєння етичних норм, принципів і вимог до поведінки вчителя, які у своїй сукупності впливають на формування його цінностей і педагогічних установок, визначають характер його ставлення до різних суб'єктів освітнього процесу.

2. Соціокультурний підхід. Спрямований на сприйняття педагогічної етики вчителем як універсального соціального регулятора поведінки вчителя в різних сферах його професійних взаємин.

3. Діяльнісний підхід. Передбачає формування практичних навичок поведінки й різноманітних ситуаціях морального вибору відповідно до норм педагогічної етики.

Визначимо основні принципи педагогічної деонтології як компоненту підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації процесу самовиховання в умовах інклюзивного простору: гуманне ставлення до учнів; піклування про стан здоров'я школярів; незалежне оцінювання результатів навчальної діяльності; демократичний стиль спілкування; реалізація виховного принципу поваги до особистості учня з розумною вимогливістю до нього; педагогічний оптимізм, усвідомлення інклюзивної толерантності [1].

Як комплекс формування вмінь, необхідних учителю для організації самовиховання молодших школярів в умовах інклюзивного простору, ми розглядаємо напрями:

1. Комплекс пізнавальних умінь передбачає організацію самоспостереження, самопізнання, самоаналізу, самодіагностики школяра з урахуванням їхніх освітніх потреб, психічного та фізичного розвитку. Зазначена група вмінь передбачає достатній рівень розвитку процесів сприйняття, уваги, мислення, уяви й пам'яті.

Пізнавальні вміння дають можливість майбутнім учителям проникнути у внутрішній світ дитини, розуміти вікові та індивідуальні особливості школярів, аналізувати результати власної педагогічної діяльності, їх переваги й недоліки. Ми можемо стверджувати, що комплекс пізнавальних умінь є основою професійної діяльності майбутнього вчителя в ході організації процесу самовиховання в умовах інклюзивного простору.

Процес формування пізнавальних умінь орієнтований на тренування педагогічної спостережливості, педагогічної пам'яті, творчої уяви. Актуальним є розвиток здатності швидко та правильно фіксувати внутрішній стан учнів за незначними зовнішніми проявами тощо.

2. Комплекс проєктувальних умінь передбачає розвиток навичок проєктування цілей і завдань процесу самовиховання школярів; формування навичок планування виховних диференційованих завдань учням; відбір засобів і способів самовиховання, окреслення перспективи самовиховання.

3. Комплекс організаторських умінь передбачає обізнаність майбутніх учителів в основних аспектах об'єднання учнів початкової школи в класний колектив в умовах упровадження засад інклюзії. Формування організаторських умінь відбувається з метою підготовки до аналізу послідовності власних дій і визначення дій школярів. Організація освітнього процесу із самовиховання відбувається через стимулювання потреби в школярів у самовихованні, психологічному настрої на ефективну роботу із самовиховання, управлінні формуванням позитивних мотивів і способів поведінки. Організаторська діяльність майбутнього вчителя включає вміння у сфері оперативного вирішення завдань, пов'язаних із організацією самовиховання молодших школярів.

4. Комплекс комунікативних умінь передбачає підготовку до формування психологічно комфортних взаємин серед учнів на засадах принципу «рівний-рівному»; створення зони успіху для кожного учня; утілення принципу «опора на позитивне» в особистості учнів; координування зусилля зі створення інклюзивного середовища в ході процесу самовиховання школярів.

5. Комплекс аналітичних умінь передбачає підготовку до здійснення діагностики рівня самовиховання школяра; аналізу конкретних педагогічних ситуацій із самовиховання; вивчення сучасного педагогічного досвіду вчителів із метою узагальнення й перенесення об'єктивних форм, методів і прийомів у практику інклюзивного освітнього простору.

6. Комплекс умінь із саморегуляції передбачає оволодіння технологіями управляти власними емоціями, контролю над собою.

Висновки. Отже, теоретичні напрями підготовки майбутніх учителів початкової школи

до організації процесу самовиховання молодших школярів в умовах інклюзивного простору є важливим аспектом виховання, що реалізується як під впливом запиту суспільства, так і на основі індивідуальних уподобань особистості молодшого школяра в умовах інклюзії. Зазначені аспекти організації процесу самовиховання в умовах інклюзивного простору зумовлюють формування необхідних майбутньому вчителю початкової школи навиків, виявляючи творчий характер, особливий стиль розумової діяльності педагога. Зауважимо, що процес підготовки майбутнього вчителя до самовиховання відбувається лише шляхом включення школярів в освітній простір на засадах інклюзії. Основні цілі й завдання самовиховання передбачають суспільну та особистісну спрямованість, зв'язок особистого самовдосконалення зі здійсненням суспільно-значущих завдань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва М.П. Теорія педагогічної деонтології. Харків : Нове слово, 2003. 216 с.
2. Галузинський В.М. Самовиховання та самоосвіта школярів. Київ, 2001. 148 с.
3. Денисенко В.В. Формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 25–26.
4. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків : ОВС, 2002. 356 с.
5. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання : збірник творів : у 5 т. Т. 5. С. 229–239.
6. Трухін І.О. Методи організації самовиховання учнів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 3. С. 5–15.
7. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ : Магістр-S, 1998. 200 с.